

valkhofnieuws

23e jaargang 2001 nr. 4

Uitgave Valkhofvereniging sinds 1978

Colofon Valkhofnieuws

- Valkhofnieuws:** Verschijnt 4 x per jaar en is een uitgave van de Valkhofvereniging
ISSN-nr: 1382-3760
- Redactieadres:** Valkhofnieuws
Postbus 1390
6501 BJ Nijmegen
- Artikelen:** Aanleveren - indien mogelijk - op diskette (Word)
De redactie kan artikelen inkorten of niet plaatsen
- Redactieleden:** P. Hoos, A. Janssen, M. Vollebregt (hfd.red.)

Valkhofvereniging

- Lidmaatschap:** Postbus 1390
6501 BJ Nijmegen
- Contributies:** f 30,- voor het verenigingsjaar 2001
Postbank 44.38.363
t.n.v. Valkhofvereniging Nijmegen
- Bestuursleden:** Voorzitter: E.F.M. Boshouwers
Secretaris: M.A.P. Vollebregt
Vice-voorzitter: F.G.A.J.M. Geertsen
Penningmeester: H.A.P. Linssen
Algemeen: J.A.M. de Groot
- Valkhofkapel:** Kostenloze openstelling van 1 april tot 1 oktober op
Woensdag- en zondagmiddagen van 14:00 tot 16:00 uur
Conservator drs E.F.M. Boshouwers - tel.: 024 - 3232587
Groenewoudseweg 49 6524 TP Nijmegen
- Internetadres:** www.valkhof.nl

© NIETS UIT DEZE UITGAVE MAG WORDEN VERMENIGVULDIGD EN/OF OPENBAAR GEMAAKT
WORDEN D.M.V. DRUK, FOTOKOPIE, MICROFILM OF OP WELKE WIJZE DAN OOK, ZONDER
VOORAFGAANDE TOESTEMMING VAN DE REDACTIE VAN VALKHOFNIEUWS

VOORWOORD BIJ VALKHOFNIEUWS 2001-4

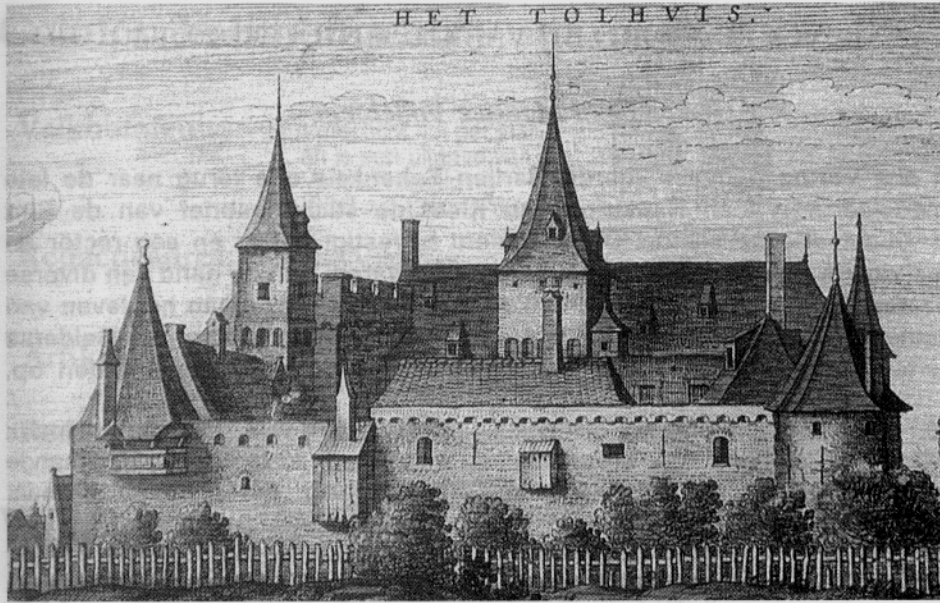
Door Maurice Vollebregt

In ons vorige nummer voerde Martien Schenkels ons terug naar de late middeleeuwen toen Katharina van Kleef de stichtingsbrief van de Sint Alexiusvicarie bezegelde. Dit document bevestigt dat er èn een rector èn een vicaris aan de Valkhofkapel verbonden waren. Aan de hand van diverse lezersvragen heeft Martien Schenkels een tweede artikel aan het leven van Katharina gewijd. Gecombineerd met de stamboom van de Gelderse hertogen en prachtige oude illustraties lossen de laatste mistflarden op.

Eén ding is inmiddels is wel duidelijk geworden. Het ingezonden artikel van professor G. van den Berg, enkele jaren geleden in De Gelderlander, is inhoudelijk niet correct. In zijn analyse waarin hij tracht aannemelijk te maken dat (gedeeltelijke) herbouw van de Valkhofburcht onverantwoorde geschiedvervalsing zou zijn, poogt hij de vicaris op het Valkhof neer te zetten als fantasiefiguur van de Valkhofvereniging. Toegegeven: de naam vicarishuisje is van de Valkhofvereniging afkomstig. Dit verdwenen verbindingsgebouwje tussen kapel en burcht had immers geen naam. Het

huisje op vele prenten duidelijk zichtbaar, zoals op onderstaande pentekening van Hendrik Spilman. Een kopie staat bovendien afgebeeld in het Nederlandse paspoort. Echter: volgens de professor heeft het gebouwtje nooit bestaan en grensde de betreffende burchtvleugel (vrouw van Blitterswijks Wooning) rechtstreeks aan de kapel... Een grondiger research, zoals Schenkels deze wél heeft gepleegd, had ongetwijfeld tot geheel andere conclusies geleid. Redactie en bestuur wensen u in ieder geval veel leesgenot en het allerbeste voor het jaar 2002 toe!

Afbeelding 1: Achter wat jaartallen en wat gegevens uit documenten gaat het tragische leven van Katharina van Kleef schuil. Als zesjarige werd zij uitgehuwelijkt aan een knulletje van dertien. Haar jeugd was heel kort. Zij was nog geen vijftien toen zij haar eerste baby baarde. Zij was tweeëntwintig toen zij haar laatste kind, haar naamgenote, het leven schonk. Twee zoontjes verloor zij toen het nog kleutertjes waren. Haar oudste dochter Maria verloor zij in 1465 in het verre Edinburgh. Het zoontje van Maria, haar eerste kleinkind, werd de latere koning Jacob III Stuart van Schotland. Zij heeft het ventje nooit meer teruggezien. Het vroegtijdige overlijden van haar schoondochter, Katharina van Bourbon, de vrouw van haar zoon Adolf van Egmond van Gelder in 1469 moet voor haar een mokerslag zijn geweest. Zij ontfermde zich op het Valkhof over de verweesde kleinkinderen, de vierjarige Philippa en

de tweejarige Karel van Egmond. In 1473 verloor zij haar man Arnold van Egmond die haar met zijn liefdesaffaires zoveel leed had berokkend en wiens politieke en militaire avonturen haar zoveel hoofdbreken bezorgden en tenslotte de lange gevangenschap van haar zoon tot gevolg had. In 1473 werd zij uit het Valkhof verjaagd en werden haar twee kleinkinderen ontvoerd. Zij zou ze nooit meer terugzien. Even leek de zon te gaan schijnen toen Adolf in 1477 door de Vlamingen werd bevrijd. In juni heerste er diepe rouw omdat Adolf bij schermutselingen bij Doornik was gesneuveld. Haar laatste dagen bracht zij door in haar weduwe-residentie op de burcht in Lobith waar zij op 10 februari 1479 overleed, nog geen 62 jaar oud. Zij werd bij haar man bij de Kartuizers in Grave bijgezet. Impressie van de burcht van Lobith uit archief Stefan Frankewitz (Geschichte und Kultur des Herzogstums Geldern).

HET BEWOGEN LEVEN VAN KATHARINA VAN KLEEF (2)

Door Martien A.G.M. Schenkels

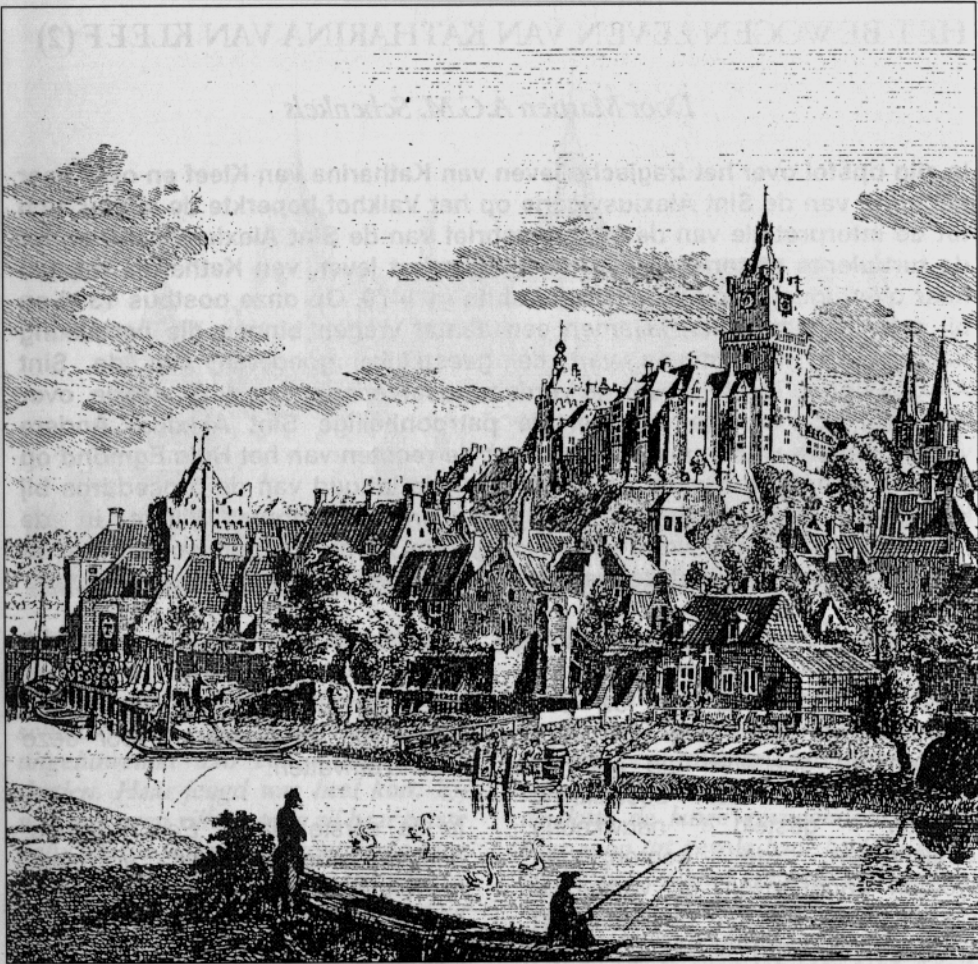
In zijn opstel over het tragische leven van Katharina van Kleef en over haar stichting van de Sint Alexiusvicarie op het Valkhof beperkte de auteur zich tot de interpretatie van de stichtingsbrief van de Sint Alexiusvicarie en tot de turbulente historie van Gelder tijdens het leven van Katharina tot aan haar overlijden op de burcht van Lobith in 1479. Op onze postbus 1390 en bij onze redactieleden kwamen een aantal vragen binnen die betrekking hadden op de omvang van de geestelijke goederen van de Sint Alexiusvicarie in 1470, over de verdere geschiedenis van deze vicarie, over het z.g. vicarishuisje en over de patroonheilige Sint Alexius. Andere vragenstellers wilden meer weten over de rechten van het Huis Egmond op de hertogshoed in Gelder en Gulik, over de inhoud van de procedures bij keizer en paus, over de rol van Arnold's broer Willem in de opvolgingsconflicten en over de stagnatie in de economische groei in Nijmegen en Gelder in deze periode.

Specificatie van de geestelijke goederen ...

In de stichtingsbrief van de Sint Alexiusvicarie van 19 maart 1470 werden de goederen die aan de nieuwe vicarie ter beschikking werden gesteld nauwkeurig omschreven, de begrenzingsen werden aangegeven, de verwachte opbrengsten werden genoemd en aangegeven werd of de goederen waren onderworpen aan bepaalde lasten. Katharina van Kleef geeft duidelijk aan hoe zij in het bezit van deze goederen is gekomen die zij aan dit nieuwe beneficium heeft geschonken. Hetzij door haar aangekochte goederen voor dit doel, hetzij landsheerlijke domeingoederen in het Rijk van Nijmegen die zij in pand had en waarvoor zij andere persoonlijke goederen in pand heeft gegeven. Zulks in overleg met en met toestemming van haar zoon, hertog

Adolf van Egmond van Gelder. Het totaal van de goederen voor deze vicarie omvatten:

In de eerste plaats: *Een huysinge, hoffstatt, bongart ind ackerlant, haldende the samen dry mergen in onsen kyrspell van Winsen in den Greefscappen gelegen.....gheheyten die Scerffhoeve...*Katharina heeft deze goederen gekocht van Johan Goessenssoen en de erfpacht van Willem van Oy bevestigd. De erfpacht bedroeg jaarlijks *sess alder Vrancricxer schylden off die weerde dair voir...*In de tweede plaats op het Hogevelde bij Nijmegen: *een stucks lantz, haldende omtrent XIII mergen, dat in den kyrspell ind gerichte van Groesbeeck gelegen ys, gheheyten Koenenhoeff...* Deze goederen werden gekocht van de erven Jutten

Afbeelding 2: Katharina van Kleef werd op 25 mei 1417 geboren op de imposante Zwanenburg in Kleef als dochter van Adolf, graaf van Kleef en Maria van Bourgondië. In dat zelfde jaar werd haar vader tot hertog verheven. Op zesjarige leeftijd werd zij uitgehuwelijkt aan de pretendent voor de Gelderse hertogshoed, Karel van Egmond. Karel de Stoute verjoeg haar in 1473 van het Valkhof en ontvoerde haar kleinkinderen Philippa en Karel. Zij trok zich terug in haar weduwenresidentie op de burcht Lobith (zie afbeelding 1) waar zij in 1479 overleed. Uit het archief van W & W van Heugten.

en Wilhelms en toegevoegd aan de landsheerlijke domeinen waaraan deze akkers grensden. *uyter welcke XIII mergen die Here onser landen vursz. in der tiit jairlicx toe thyns off toe erffpacht borende ys ind behalden sall twe pont sestien schillinge ind dry penninck cleyns geltz.* Verder werd de erfpachter belast met...*vier sekere jairrenten op negen malder guede droechs wynterroggen Nymmegenscher maten.* Op deze goederen lag een verplichting van de eigenaar ten opzichte van het patrocinium en de kloosterlingen van Groesbeek die de nieuwe vicaris moest overnemen:...*Ende die rector off vicarius deser vicarien vursz. sall der kyrcken van Groesbeeck een quairt alys tot oirre lampen ind den vier biddende oirde te samen een scepel roggen.* Ten derde schonk Katharina uit haar pandschap van landsheerlijke domeingoederen op de Hoege Broeck het nieuwe beneficium...*een cleyn tiende in onsen kyrspell van Wychen gelegen, gheheyten die Nycheitse, myt desen smaelen tienke dair in ghehorende...* De vicaris mocht deze tienden elk jaar verpachten, maar hij en zijn opvolgers mochten deze niet vervreemden. Tenslotte werd aan de goederen voor de nieuwe vicarie toegevoegd:...*Binnen den kyrspell van Ewiick in den Riick van Nymmegen, nementlick in derr Elte een bouwhuyseginge ind hoffstatt van omtrent anderhalven hont myn dan dry mergen lantz tiendvry, diickvry ind weteringvry wederom ind dair toe noch dry pont myt dry hoenre erfftyns ind eerffpachte uytter erffnisse Wilhelm Welinx ind Floris Cloppertz gecofft ind*

wederom in die Riicsche renten om die in oirre weerden te blyven off verbeteret te warden gelacht hebben ind eerfflic blyven sullen.

Katharina wist maar al te goed hoe er in haar tijd met geestelijke goederen werd gesjoemeld. In de stichtingsbrief conditioneert zij expliciet dat deze goederen niet mogen worden vervreemd en de opbrengsten niet aan derden ter beschikking mogen worden gesteld. Zij probeert de nieuwe vicaris bij voorbaat te vrijwaren van onvoorziene financiële verplichtingen:...*then ewigen daegen doir allen onsen lande gevriit sien van allen assysen, gabelen, scatingen, lasten ind kommer te betaelen in ennigewijs.....* Met het hertogelijke zegel van haar zoon en met de kerkelijke bevestiging door de Keulse aartsbisschop meent zij daarvoor voldoende waarborgen te hebben.

Geschiedenis van de vicarie

Dr. A. Maris heeft over de verdere geschiedenis van de vicarie nauwelijks iets kunnen vinden. In het eerste register van de Camera van den Rekening tot Arnhem worden de vicariën op het Valkhof vermeld. Uit de tijd van koning Philips II noteert zij: 'Op 't Hoff binnen der selver stadt sijn twee vicariën staende ad collationem Principes tamquam fundatonis' De twee vicariën zijn dus blijven bestaan. Of later aan alle bepalingen in de stichtingsbrief werd voldaan valt niet te achterhalen. Wij weten dat na de plakkaten van 1580 de uitoefening van de katholieke

Afbeelding 3: Hans Kaspar Arkstee heeft met zijn dichtbundel 'Nijmegen de oude hoofdstad der Batavieren' heel wat bijzonderheden over Gelderse graven en hertogen voor het nageslacht bewaard. Titelpagina van de uitgave uit de bibliotheek van de Katholieke Universiteit Nijmegen.

eredienst verboden werd. Mr. Willem van Rijswijck, deken van het kapittel van de Stevenskerk, is toen uitgeweken naar Emmerich. Als pastoor van Nijmegen was hij verantwoordelijk voor de twee vicariën op het Valkhof. Hij had alle bescheiden over de geestelijke goederen van de vicariën op het Valkhof onder zijn beheer. Na de plakaten van 1580 werden alle geestelijke goederen genaast voor de opleiding en de bezoldiging van de

predikanten en het onderhoud van hun kerkgebouwen. De rentmeester van de domeinen in het kwartier van Nijmegen moet bekennen dat hij de omvang van de geestelijke goederen behorende bij de vicariën van het Valkhof niet kent. Hij noemt in zijn verslaglegging de tienden en de smalle tienden in Wychen, drie of viereneenhalve morgen op het Hogeveld en onder Groesbeek bezittingen waarvan hij de omvang niet kent. Willem van Rijswijck heeft

mogelijk kans gezien om een deel van de geestelijke goederen voor naasting te behoeden of anderen hebben er hun voordeel mee gedaan. Uit de rekeningen van de domeinen in het kwartier van Nijmegen over 1580/81 en 1581/82 blijkt dat van de tienden van het Hoge Broek onder Wychen de pacht werd ontvangen met de volgende aantekening: 'Alsoo dese thiendt gehoort heft tot der capellen op den Valckhoff thoe Nymeghen ende soo geen missen noch dess Paus dienst niet meer in der capelle gedaen wordt, sal dese thiendt wederom aen de domeinen geapliceert worden ter goeder rekeninge, de Lantschap onverkort.' Of tussen 1585 en 1591 toen Nijmegen was teruggekeerd onder de Spaanse vleugels missen in de Sint Nicolaaskapel werden opgedragen weten wij niet. Na de 'heylsame reductie' van Nijmegen in 1591 moesten de inkomsten uit de goederen van de vicarie op het Valkhof (in de verantwoordingen van de rentmeesters wordt dan over een vicarie gesproken) worden bestemd voor pieuze doeleinden. In 1595 schonk prins Maurits de leerling van de Latijnse School, Johan Coets, de goederen van de vicarie op het Valkhof, zodat hij zijn theologische studie kon bekostigen. Derck van Leuwen, rentmeester der geestelijke goederen in Nijmegen, specificeert de goederen van de vicarie niet nader. Hij volstaat met de vermelding van 'verscheidene percelen samen ongeveer vier morgen bouwland buiten Nijmegen op het Hoge Veld gelegen die tot de voormelde vicarie behoorden, welke verpand waren en

niet nader aangeduide bezittingen die door Coets aanvaard waren en waarvan de rentmeester niets ontving.' Van de ruim 20 morgen bouwland die Katharina in haar stichtingsbrief heeft vermeld is dus niet veel over gebleven. Van de nauwkeurige benoemingen en beschrijvingen in de stichtingsbrief vinden wij in de verantwoordingen na 1580 niets meer terug.

Het zogeheten vicarishuisje

De eerste verdieping van het vicarishuisje was de verbinding van de Sint Nicolaaskapel met een vleugel van de burcht. Op het dakenplan uit 1725 wordt deze verdieping kwam men op de galerij van de kapel. Of dit vicarishuisje werd bewoond door de rector van de kapel of door de vicaris of door geen van beide weten wij niet. Wel weten wij dat de vicaris binnen de parochie Nijmegen moest wonen. In dat vicarishuisje is zeker een sacristie geweest waar de misgewaden en andere benodigdheden voor de eredienst werden bewaard. Mogelijk werd hier ook de zilveren miskelk met het wapen van Katharina van Kleef bewaard. Later werd die kerk bewaard in haar weduwe-residentie op de burcht in Lobith waaraan ook een kapel was verbonden. Voor de verwoesting van de kerk van Lobith in 1599 werd de inventaris van die kerk en van de slotkapel in veiligheid gebracht. De kerk bevindt zich nu in het Catharijneconvent in Utrecht.

De Heilige Sint Alexius

In de stichtingsbrief wordt het Alexius-altaar beneden in de kapel genoemd. Er was in de kapel dus al een altaar toegewijd aan Sint Alexius. Hij was was, evenals Sint Nicolaas, een heilige die in het Oost Romeinse Rijk werd vereerd. Alexius moet in het begin van de vijfde eeuw geleefd hebben. De legende vertelt dat hij voor zijn bruiloft van Rome naar Edessa vluchtte waar hij 17 jaar als bedelaar en kluisenaar leefde. Daarna zocht hij het huis van zijn vader op waar hij weer 17 jaar onder de trap leefde zonder herkend te worden. Henri Chéon koos zijn leven als thema voor een toneelstuk. De kennis en de verering van Byzantijnse heiligen is in de achtste en negende eeuw vanuit Constantinopel over-gewaaid naar het westen. De Byzantijnse keizerin Theophano die lange tijd op het Valkhof heeft gewoond heeft hier de verering van Byzantijnse heiligen waarschijnlijk gestimuleerd.

Het Huis van Egmond en de hertogshoed van Gelder en Gulik

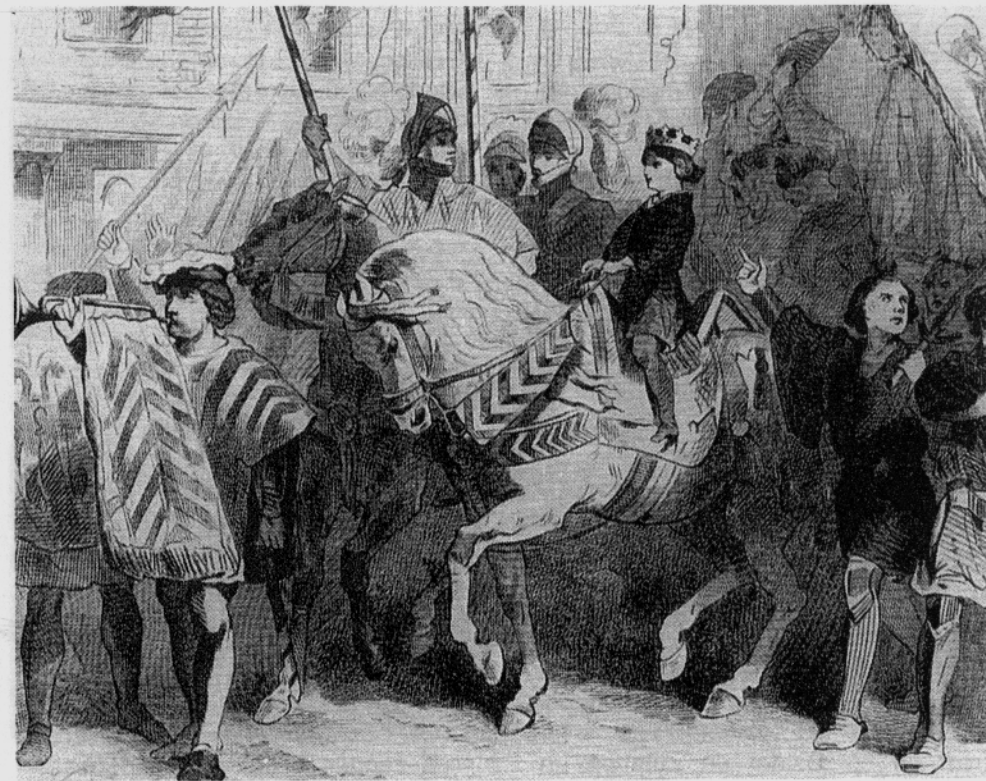
In de veertiende en vijftiende eeuw wilden graven en hertogen hun territoria uitbreiden en beveiligen tegen begerige burens. Verstandshuwelijken en erfenissen, stille diplomatie en bondgenootschappen, pandbrieven, tolgelden en belastingen waren instrumenten om de eigen macht te stabiliseren en te vergroten en om de toekomst van de eigen kinderen veilig te stellen. Door

huwelijk wordt het Hollandse Huis Egmond aan het Gelderse en Gulikse Huis in vrouwelijke lijn verwant. Daaraan ontleenden zij hun rechten op de hertogshoed in Gelder en Gulik

De lange voorgeschiedenis

Wanneer Arnold van Egmond in 1423 door de steden, de ridderschap en de raad van zestien in Gelder tot hertog wordt uitgeroepen en de keizer hem beleent met de hertogdommen Gelder en Gulik en het graafschap Zutphen bestaat de personele unie van Gelder en Gulik al sinds 1377. Met de belening van Willem van Gulik met deze vorstendommen in 1377 kwam er een einde aan jaren van burgeroorlog in Gelder die in 1350 was begonnen.

Reinald II, bijgenaamd de Zwarte, (1295-1343) was in 1339 tot hertog verheven. Hij had drie dochters uit zijn eerste huwelijk met Sophie van Berkhout en twee zonen uit zijn tweede huwelijk met prinses Eleonora, de dochter van de Engelse koning Eduard II. Die twee kleine kinderen, Reinald en Eduard, werden de inzet in de machtsstrijd van twee adellijke partijen; de Bronckhorsten en de Heekerens. De Bronckhorsten onder leiding van Gijs van Bronckhorst eisten namens de hertogin-moeder de hertogshoed op voor haar jongste zoon Eduard en zij wisten zich daarbij gesteund door de handelssteden Nijmegen en Tiel die voordelen voor hun handel op Engeland zagen. De Heekerens onder leiding van Frederik van de Eze wisten zich verzekerd van de

Afbeelding 4: Toen Nijmegen in 1473 door Karel de Stoute werd belegerd en Reinier van Broeckhuysen en zijn mannen met de steun van de Nijmeegse burgers zich tot het uiterste tegen de agressor verdedigden werd de zesjarige Karel van Egmond op zijn witte paardje langs verdedigers op de wallen gevoerd om de mensen te motiveren. Het mocht niet baten. Nijmegen moest voor de overweldiger buigen (Litho uit collectie van Museum Het Valkhof Nijmegen).

steun van de andere Gelderse steden en van vele invloedrijke edelen en ministerialen. Zij steunden de kandidatuur van de eerstgeborene Reinald. Na zeven jaar escaleerde het conflict tussen beide partijen met de verovering van Nijmegen en Tiel door de Heekerens in 1350. Bijzonderheden over deze eerste

burgeroorlog van 1350 tot 1361 zijn opgenomen in de biografie van Diederik van Lent in Valkhofnieuws, oktober 1999.

In 1371 werden Eduard en Reinald met helm en schild begraven waardoor het Gelderse Huis in mannelijke lijn was uitgestorven.

Twee zussen van Reinald en Eduard, Mechtild en Maria, eisten de hertogshoed voor hun echtgenoot op. Maria van Gelder († 1379) was getrouwd met Willem II, hertog van Gulik († 1393). Haar schoonvader Willem I van Gulik was in 1356 tot hertog verheven. Mechtild van Gelder († 1384) had in 1368 haar tweede man, de Kleefse graaf Johan, verloren en zij was hertrouwd met Jean de Châtillon, Heer van Blois. Om met steun van Kleef zijn aanspraken kracht bij te zetten begon Jan van Blois aan zijn 'tocht om Gelder' waarmee de tweede burgeroorlog een feit was waarin de oude partijstrijd weer oplaaide (1372-1379). Op 29 november 1377 beleende keizer Karel IV de zoon van Willem II van Gulik met het hertogdom Gelder en het graafschap Zutphen. Na de slag bij Honnepel deed Mechtild afstand van haar rechten op Gelder en Zutphen en werd financieel schadeloos gesteld. Na de dood van zijn vader Willem II van Gulik werd zijn zoon Willem de eerste hertog van Gelder en Gulik en hij noemde zich Willem I van de hertogdommen in personele unie. Onder Willem I († 1402) en zijn broer Reinald IV verbleven de hertogen van Gelder en Gulik sporadisch op het Valkhof. Bekend is dat Willem I na de slag bij Ravenstein waarbij de Brabanders werden verslagen zijn intocht in Nijmegen deed. Reinald IV stierf in 1423 kinderloos. Ook Willem I had geen kinderen.

De rechten van het Huis Egmond op Gelder en Gulik

Met de dood van Reinald IV was het Gulikse Huis in mannelijke lijn uitgestorven. De eerst gerechtigde op de hertogshoed in de personele unie van Gelder en Gulik was Arnold van Egmond. Arnold was de kleinzoon van Johanna van Gelder en Gulik en de achterkleinzoon van Willem van Gulik en Maria van Gelder. Hij is in de vierde graad met het Gelderse en het Gulikse Huis verwant. Steden en ridderschap in Gelder en de raad van zestien onder leiding van de invloedrijke graaf van Meurs wezen op 8 juli 1423 bijna eenstemmig Arnold aan als opvolger van Reinald IV in beide hertogdommen. en benoemden zijn vader, Jan II van Egmond, tot regent voor de minderjarige Arnold. Namens zijn zoon onderschreef Jan II van Egmond alle bepalingen uit de plechtige akkoorden van 1418 die de steden en de ridderschap medezeggenschap en medebeslissingsrecht in alle staatszaken en in het financieel beleid gaven. Op 15 augustus 1423 werd Jan II van Egmond in de gravenstand verheven en op 16 augustus beleende keizer Sigismund Arnold van Egmond met de hertogdommen Gelder en Gulik en met het graafschap Zutphen. Aan de oorkonden die op de volgende rijksdag bekrachtigd moesten worden hing een prijskaartje van 14.000 goudguldens. Met Adolf van Kleef, de schoonvader van Arnold van Egmond, werd een verdrag van wederzijdse bijstand gesloten. De aartsbisschop van Mainz, Konrad III, bemiddelde voor de Geldersen aan het keizerlijke hof. Zo leek voor de Geldersen alles in kannen en kruiken

Afbeelding 5: Na het nodige geharrewar over de Gelderse hertogshoed werd de jonge Willem van Gulik in 1377 met Gelder en Zutphen beleend, waarmee de grondslag werd gelegd voor de personele unie van Gelder en Gulik. Na de dood van zijn vader in 1393 noemde Willem zich hertog Willem I van Gelder en Gulik en graaf van Zutphen. Gulik had zich met Engeland verbonden tegen Frankrijk wat conflicten met de Franse bondgenoot Brabant tot gevolg had. In 1388 werden de Brabanders bij Ravenstein door de Gulikers verslagen. Na die slag maakte Willem zijn intocht in de Waalstad. Tekening afkomstig uit de collectie van het Arnhemse Gemeentemuseum.

Over de kandidatuur van Adolf van Berg die in Gulik was ingehuldigd maakten de Geldersen zich geen zorgen.

Zij hadden immers de keizerlijke bevestiging in huis. Maar die moest wel betaald worden en Jan II van Egmond moest met de pet rond om die 14.000 goudgulden bij de steden bijeen te sprokkelen. Adolf van Kleef hield de hand op de knip en de Gelderse steden honoreerden hun aangegane financiële verplichtingen of helemaal niet, of gedeeltelijk en veel te laat. Dat wekte de wrevel op van de keizer die ongeduldig werd en met kerstmis 1424 besliste dat hij nu lang genoeg had gewacht en opdracht gaf om de oorkonden van de belening van Arnold te vernietigen. Diplomatieke bemiddelingspogingen en harde gulden konden de keizer niet vermurwen en op 25 mei 1425 werd Adolf van Berg met Gelder en Gulik beleend en werden steden en ridderschap in Gelder gesommeerd Adolf als hun rechtmatige hertog in te huldigen.

Juridische touwtrekkerij

Adolf van Berg, Graaf van Ravensberg, was door de Gulikers als hun hertog ingehuldigd. De Geldersen konden daar weinig aan doen en waren aanvankelijk ook niet van plan daar iets aan te doen. Vrede betekende ongestoorde handel en Gulik was een belangrijk doorvoer-land voor de produkten van en naar Gent en Brugge en de Duitse handelscentra. De legitimiteit van Arnold stond boven elke verdenking en met geld en goede woorden

moesten er positieve resultaten te bereiken zijn. Adolf van Berg, de zoon van Willem van Berg die in 1380 tot hertog was verheven was in de vijfde graad aan het Gulikse Huis in vrouwelijke lijn verwant en met het Gelderse Huis in de zesde graad. Dan was er nog een vierde kandidaat, Johan van Loon, Heer van Heinsberg die via zijn moeder Philippa, echtgenote van Willem I van Gulik († 1361) in de vierde graad met het Gulikse Huis verwant was. Adolf van Berg en Johan van Loon waren tot een akkoord gekomen waarbij Johan van Loon voor een forse schadeloosstelling afzag van zijn rechten. Adolf van Berg probeerde bij de Gelderse beslissers te infiltreren om de macht van Arnold en zijn vader te ondermijnen maar zonder veel succes. Adolf drong er bij de rijksvorsten op aan om de rebellerende Geldersen en hun hertog voor de rijksdag te dagen om hen verantwoording af te laten leggen en om passende maatregelen te nemen. Interventies bij keizer Sigismund ten gunste van Arnold van Egmond haalden niets uit omdat de keizer bij zijn belening bleef van de, in zijn optiek, legitieme opvolger van Reinald IV in de personele unie. In die grimmige sfeer bleven openlijke vijandelijkheden niet uit.

Strooptochten op elkaars grondgebied, kapingen van beladen schepen, ontvoeringen van gijzelaars en het leegplunderen van handels-transporten over land berokkenden beide partijen veel schade. In 1429 werd een voorlopige wapenstilstand bereikt die door de Geldersen werd

gebruikt om opnieuw bij de keizer met Gelders geld en sterke argumenten op herziening van zijn besluit aan te dringen. Maar niets hielp bij de keizer die, dat was van hem bekend, dat democratisch gedoe van de kooplieden/regenten weinig kon waarderen. De Geldersen werden voor de rijksdag gedaagd en op 20 januari 1431 vond in Neurenberg de eerste zitting plaats, gevolgd door een tweede zitting op 15 mei in Bamberg. Adolf van Berg was rijksvorst, Arnold van Egmond niet. De uitslag was voorspelbaar. Op 17 juli werd Arnold en met hem de

Gelderse steden in de rijksban gedaan. Behalve Nijmegen dat zich met succes beriep op zijn status van vrije rijksstad.

Gelder boog niet! Toen de keizer strafmaatregelen nam in de vorm van hogere tolgelden en inbeslagname van transporten blokkeerden de Geldersen de rivieren en ontregelden de handel. Niet voor lang (want dat konden zij zich niet permiiteren) maar lang genoeg om met de Keulse aartsbisschop die de Geldersen smeekte om de blokkades op te heffen in december 1431 tot een gunstige overeenkomst te komen.

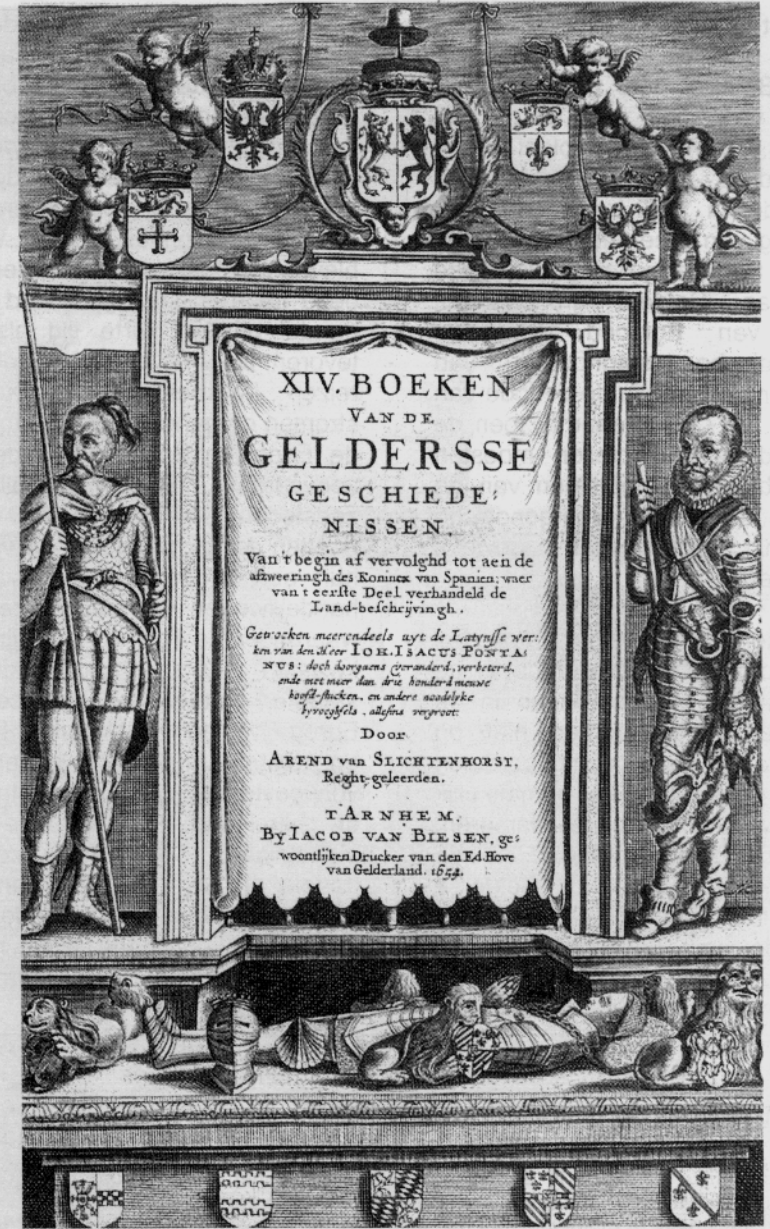
Afb. 6: Karel de Stoute miste de diplomatie, tact en geduld van zijn vader, Philips de Goede. Hij had niet alleen conflicten met Gelder, maar met bijna al zijn bureu. In 1476 trotseerden de vrijheids-lievende Zwitsers hem met succes en daardoor kwam Lotharingen in opstand. Toen hij hun hoofdstad Nancy wilde overweldigen, zakte hij op 5 januari 1477 door het ijs en verdrank. Tekening uit de atlas van Stolk.

Daarmee was de angel uit de strafmaatregelen van de keizer getrokken. De rijksban was in de praktijk een papieren tijger die de Geldersen weinig schade kon berokkenen. Nieuwe vijandelijkheden brachten Gulik meer schade toe dan Gelder. De volgende papieren tijger, het vermaan van de paus en het concilie van Basel met dreigementen van kerkelijke straffen, werden door de clerus, de steden en de ridderschap in Gelder weggehoond en de Geldersen verhevigden hun aanvallen op Gulik om de steden in het Overkwartier te beveiligen. Op 6 juli 1433 werd een verscherpte rijksban over Arnold en de Gelderse steden uitgesproken. Het had geen enkel praktisch effect. De vrijheidslievende Geldersen dopten hun eigen boontjes. De verscherpte rijksban werd pas bij de belening van Karel de Stoute met Gelder en Gulik in 1473 opgeheven. De Bourgondiër heeft er weinig vreugde aan beleefd. In 1477 al herwon Gelder zijn vrijheid.

Krimpande economische groei

Nijmegen, het politieke hart van het gewest en woordvoerder van de Gelderse Hanzesteden in Lübeck, stelde zich steeds vijandiger op tegen Arnold van Egmond. In de optiek van de kooplieden/regenten in de Waalstad was zijn beleid de oorzaak van de verslechterende concurrentiepositie van de stad en van de teruglopende omzetten en smallere winstmarges. In vergelijking met de Bourgondische landen als Vlaan-

deren, Brabant en Holland waren de lasten in Gelder torenhoog. Om nodeloze militaire acties te financieren vonden de Nijmegenaren en om de luxe hofhouding van de hertog te betalen. Die militaire avonturen ontregelden telkens de handel en kostten de Nijmeegse kooplieden en reders handenvol geld. De Nijmeegse verwijten waren niet van de lucht vooral omdat de hertog alle afspraken met de steden en de ridderschap aan zijn laars lapte en eigenmachtig en eigenzinnig tal van dure besluiten nam. Die tenslotte uitmondde in het eigenmachtig verpanden van landsdelen. Vrede in het achterland was voor de Nijmegenaren en hun handel noodzaak en zij keken met een scheef oog naar de handelssteden in de Bourgondische landen waar de handel explosief groeide en opkomende steden als Enkhuizen en Hoorn, Amsterdam en Haarlem de Oostzeehandel van de Gelderse IJsselsteden overnamen. De Nijmeegse en Tielse kooplieden koketteerden met de Bourgondiërs. Zij juichten het intermediair van Philips de Goede bij de totstandkoming van een nieuwe wapenstilstand in 1436 toe en in 1456 was Nijmegen haantje de voorste om de adviezen van de Bourgondiër met betrekking tot het regentschap van Adolf op te volgen. Tot de op winst beluste kooplieden in de gaten kregen dat de Bourgondiërs andere plannen met Gelder en met de Gelderse 'democratische' instellingen hadden, maar toen was het te laat. Toen liepen zij tot

Afb. 7: Titelblad van 'XIV boeken van de Geldersse geschiedenissen' door Arend van Slichtenhorst. Uitgegeven in 1653. In dit werk vele details over de regeringsperiodes van de Gelderse graven en hertogen. Uit de collectie van het Gemeentearchief Nijmegen.

overmaat van ramp tegen Willem van Egmond aan, de broer van Arnold, die de Bourgondiërs die zijn broer hadden verdedigd een warm hart toedroeg. Willem bleef de Bourgondiërs na de overweldiging van Gelder in 1473 trouw zoals ook de hertog van Kleef zich liet betalen voor zijn trouw aan Bourgondië in de vorm van Gelders grondgebied. Willem van Egmond werd de Bourgondische stadhouder van Gelder en Zutphen in de periode van 1473 tot 1477. Ook daarna, toen de Bourgondiërs hun biezen moesten pakken bleef hij met steun van de Kleefse hertog de Bourgondische belangen, ook met geweld, verdedigen.

Wij kunnen de Gelderse kooplieden uit die tijd moeilijk verwijten dat zij de gevolgen van verschuivingen in de Europese handelsstromen niet op hun juiste mérites konden beoordelen en dat zij maar al te gemakkelijk bereid waren Arnold te blameren. Maar ook zonder Arnold en de oorlogstoestanden zou de Gelderse handel toch zijn gekrompen. De gevreesde pest decimeerde in het midden van de veertiende eeuw de Europese bevolking met 20 miljoen

zielen. Hele steden werden door die epidemie uitgemoord en tal van dorpen raakten volledig ontvolkt. Frankrijk en Italië werden het zwaarste getroffen. Waar de pest huishield stagneerden productie en handel. Hongersnoden teisterden de bevolking. Wonder boven wonder bleven de Nederrijnse steden voor deze beproevingen gespaard en de handel bloeide korte tijd als nooit tevoren. Door de eerste ontdekkingsreizen kwamen nieuwe handelsstromen op gang met de Portugezen, de Engelsen en de Hollanders als zeevaarders. De Middellandsezeesteden als Venetië en Genua boetten aan betekenis in en verloren hun eertijds dominante positie. De handelswegen van de Hanzesteden waaronder de Rijn en zijn zijrivieren kwamen daardoor onder druk te staan en de nieuwe handelscentra in Europa werden Antwerpen, Londen en Amsterdam. In 1421 beperkte de verwoestende Sint Elisabethsvloed de bereikbaarheid van de oude stapelplaats Dordrecht, zeer ten nadele van de Nijmeegse handel. Al die consequenties konden de Nijmeegse kooplieden in het midden van de vijftiende eeuw onmogelijk overzien.

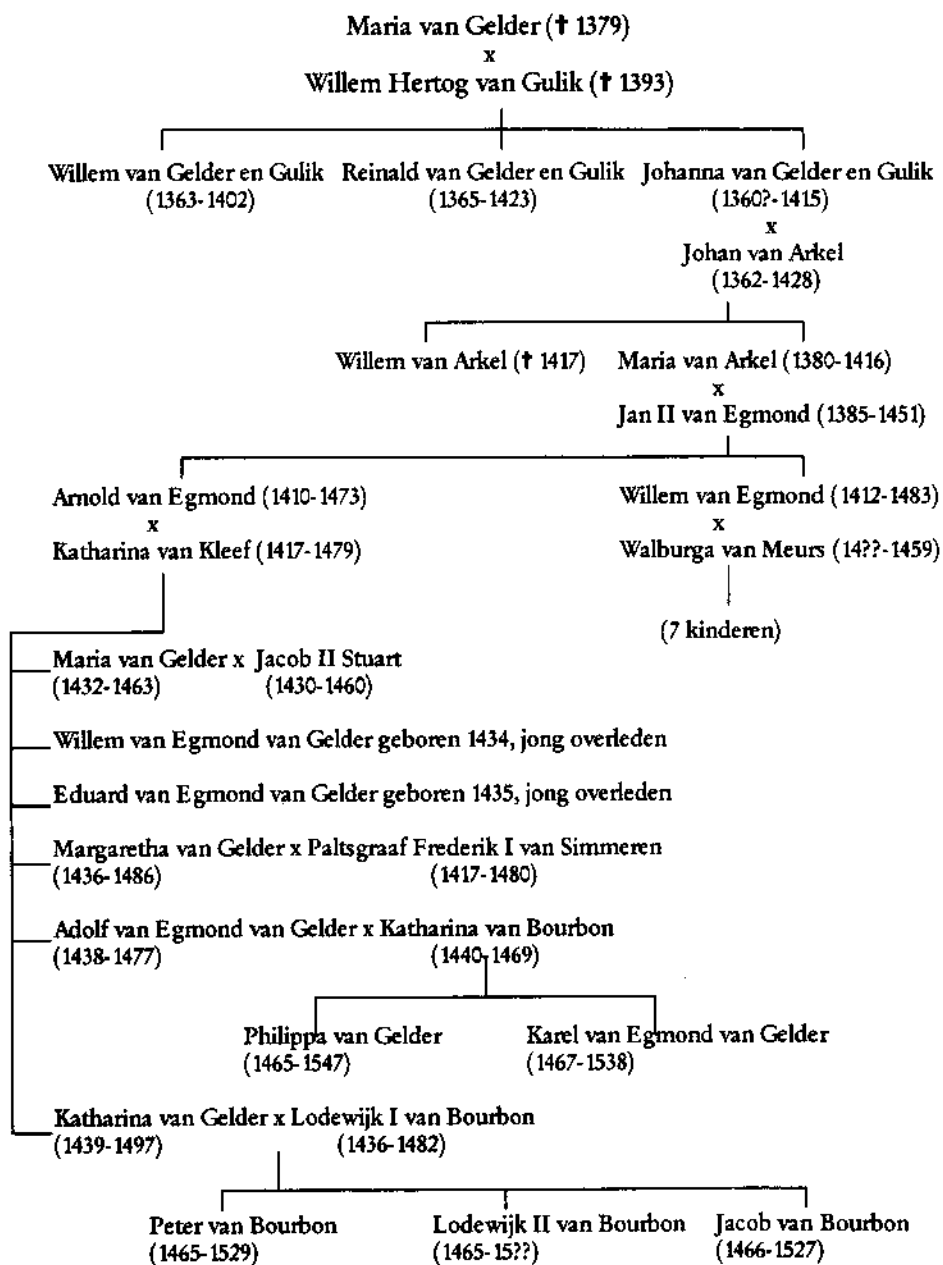
Geraadpleegde bronnen:

- De geestelijke fundatiën in de Sint Nicolaaskapel op het Valkhof door Dr. A. Johanna Maris. (de teksten uit de stichtingsbrief werden aan deze studie ontleend)
- De Valkhofburcht te Nijmegen door Jan Jacob Weve, samengesteld door drs. J.M.T.Nooy.
- Stede-Atlas van Nijmegen door Dr. Fr. Gorissen
- Geschichte und Kultur des Herzogtums Geldern door J. Stinner en K-H Tekah
- De ambtman in het kwartier van Nijmegen door Dr. J. Kuys
- Algemene Geschiedenis der Nederlanden door D.P.Blok c.s.

Afb. 8: Karel van Egmond (1767-1538). Kleinzoon van Katharina van Kleef. Hij was Hertog van Gelder van 1492 tot 1538. Uit het Rijksarchief voor Gelderland te Arnhem.

STAMBOOM HERTOGEN VAN GELDER EN GULIK

TOELICHTING OP STAMBOOM HERTOGEN

- Maria van Gelder, dochter uit het eerste huwelijk van Reinald II de Zwarte, graaf/hertog van Gelder
- Willem, Hertog van Gulik 1356 - 1393, regent van Gelder 1371 (1379) - 1393
- Willem, Hertog van Gulik 1393 - 1402
- Reinald IV, Hertog van Gelder en Gulik 1402 - 1423
- Johan van Arkel, Stadhouder van Holland, Zeeland en Friesland
- Jan II van Egmond, regent in Gelder voor Arnold van Egmond 15.08.1424 in de gravenstand verheven
- Arnold van Egmond, Hertog van Gelder 1423 - 1465 en 1471 - 1473
- Willem van Egmond, Stadhouder van Gelder 1473 - 1477
- Katharina van Kleef, dochter van Adolf I van Kleef en Maria van Bourgondië
- Jacob II Stuart, koning van Schotland
- Katharina van Bourbon, dochter van Hertog Karel I van Bourbon en Agnes van Bourgondië
- Adolf van Egmond van Gelder, Hertog van Gelder 1471 - 1477
- Karel van Egmond van Gelder, Hertog van Gelder 1492 - 1538
- Katharina van Gelder, regentes in Gelder 1477 - 1481
- Lodewijk I van Bourbon, zoon van Hertog Karel I van Bourbon en Agnes van Bourgondië. Bisschop in het Prinsdom Luik

NOTULEN LEDENVERGADERING VALKHOFVERENIGING 21 NOVEMBER 2001 KOLPINGHUIS NIJMEGEN

Door Jeroen de Groot en Fer Boshouwers

1. Opening en mededelingen

De ledenvergadering wordt door de voorzitter geopend om 20:05 uur. Alle aanwezigen worden van harte welkom geheten in het bijzonder:

- Pfarrer F. Leinung, Deken-Pastoor in Kleef, oud-vriend van Hein van Brienen, reeds jaren lid van de Valkhofvereniging en van de vereniging *Nachbarn ohne Grenzen*. Met deze vereniging onderhoudt de Valkhofvereniging vriendschappelijke banden.
- De heer Jan van Huet, die na de pauze een aantal door hem en de drs. Willem Kattenberg gemaakte videofilms zal laten zien.

Aanwezig zijn 25 leden, inclusief 3 bestuursleden.

Verhinderd en afgemeld: Maurice Vollebregt, Frans Geertsen, de heer Duinhof, mevrouw Peters, Jonkheer van Rijckevorsel en prof. Plasschaert

2. In- en uitgekomen stukken

- Het bestuur heeft een brief gestuurd naar de projectontwikkelaar over een vordering die de vereniging nog op deze projectontwikkelaar heeft ter hoogte van fl 17.447,- vanwege de voorfinanciering van de wervingspublicatie in weekblad "De Brug" tijdens de herbouwperiode in 1996.
- De gemeente heeft een brief gestuurd om de vereniging te danken voor de inzet op open monumentendag.
- De sleutelhangers met de beeltenis van de St.Nicolaaskapel uitgeven door de VVV van Nijmegen heeft de verbazing gewekt van de voorzitter. Vooroverleg met de Valkhofvereniging zou beter zijn geweest. Desondanks onderstreept het bestuur de keuze door de VVV gemaakt, het belang van de kapel voor de toeristische aantrekkelijkheid van Nijmegen.
- In het katern "De Ondernemer", onderdeel van "De Gelderlander" zegt in een artikel de heer Peter Paardenkoper over Museum Het Valhof en Het Valkhof dat dit de toeristische attracties van Nijmegen zijn. De voorzitter varieert de uitspraak met de woorden: "Ik onderschrijf dat als hij met het laatste de herbouwde burcht bedoelt."

3a. Notulen van de ledenvergadering van 3 april 2001

De notulen worden inhoudelijk akkoord bevonden, behoudens de wijze waarop de naam van de heer Den Hertog was geschreven.

3b. Beantwoording vragen kascommissie 2000

De vragen van de kascommissie, gesteld in de vorige vergadering worden door het bestuur beantwoord.

- Er is alsnog een brief/aanmaning naar de projectontwikkelaar gestuurd over de bijdrage van de Valkhofvereniging, betreffende de voorfinanciering van de aanloopkosten voor de herbouw van de Valkhofburcht 1996.
- Het Octrooibureau zal nog een nadere specificatie geven van haar rekening. Het bestuur komt er de volgende vergadering op terug.
- "Is de Valkhofstichting de spaarpot van de Valkhofvereniging?" Het bestuur antwoordt dat dit het gevolg is van genomen besluiten in het verleden door de ledenvergadering. Het bestuur staat open voor eventuele wijzigingen, maar hoopt dat er niet steeds opnieuw verandering in dit beleid wordt aangebracht.
- Op de balans van het afgelopen jaar is de luchtertakel van de kapel in een keer afgeschreven, omdat deze investering gedekt werd door een geoormerkt sponsorbedrag.
- Op de balans wordt de waarde van het meubilair (takel, stoelen, en maquette) opgenomen voor fl. 1,-.

3c. Bestuursvoorstel bevoegdheid kascommissie

Inzake de bevoegdheid van de kascommissie. De statuten van de vereniging zijn niet precies over de bevoegdheden van de kascontrolecommissie. De leden bepalen het beleid door het goedkeuren van de begroting. Het bestuur stelt dat de commissie geen schaduwbestuur is. De commissie controleert de boekhouding cijfermatig en toetst de uitgaven en de inkomsten van het bestuur en kijkt of deze in lijn zijn met de goedgekeurde begroting van de vereniging. Het bestuur moet wel verantwoorden waarom bepaalde uitgaven niet gedaan zijn of waarom de begroting op punten is overschreden. Het bestuur stelt 2 mogelijke omschrijvingen van de bevoegdheden van de kascommissie ter stemming voor aan de vergadering.

1. Alleen kascontrole, dus alleen cijfermatig;
2. Controle in- en uitgaven in de lijn met de begroting;

De ledenvergadering bepaalt het financiële beleid door vaststelling van de begroting. Dit is niet uitsluitend ter beoordeling van de kascommissie.

De voorstellen worden in stemming gebracht en met een meerderheid is de combinatie van 1 en 2 aangenomen als taak van de kascommissie.

4. Vaststelling contributie 2002 en vaststelling begroting 2002

De aan de vergadering uitgereikte begroting 2002 wordt door de penningmeester toegelicht. Hieruit blijkt dat de uitgaven voor de ledenactiviteiten, zoals de uitgave van het Valkhofnieuws met verzendkosten, excursies en vergaderkosten niet worden gedekt door inkomsten via de contributie. Een van de belangrijkste oorzaken is de stijging van de druk- en portiekosten en het teruglopen van het ledenbestand. Afgelopen jaar zijn er ca. 50 leden aangemaand, waarvan bleek dat er 19 leden waren overleden. Vanwege de bovengenoemde oorzaken stelt de penningmeester voor om de contributie te verhogen van f 30,- naar €15,- (f33,06). Voor de leden in het buitenland worden de extra verzendkosten in rekening gebracht tot €17,50. Het bestuur brengt het voorstel om de contributie te verhogen ter stemming. Het voorstel wordt unaniem door de vergadering aangenomen.

Om de inkomsten van de vereniging te vergroten wordt door de heer Frans van Berkel voorgesteld om de openingstijden van de St. Nicolaaskapel te verruimen. Het bestuur antwoordt dat er bijna geen vrijwilligers te vinden zijn om dit bemensen. Verder ontbreken ook de sanitaire voorzieningen om de kapel langer open te houden. Bij deze gelegenheid maakt de voorzitter gebruik om het "Gilde van Nijmegen" onder leiding van de heer Van Berkel te bedanken voor haar inzet ter ondersteuning van de openstelling.

Het bestuur is druk bezig om een "strooifolder" te ontwerpen, waarin een korte omschrijving van de geschiedenis van de Valkhofburcht en de doelstellingen van de vereniging. Tevens zal deze folder geschikt zijn als aanmeldingskaart. Het bestuur zoekt een sponsor omdat enkele duizenden exemplaren gedrukt worden

De vraag uit de vergadering of een lidmaatschap persoonsgebonden is of een familielidmaatschap, wordt door het bestuur beantwoordt dat het persoonsgebonden is. Het aantal leden is dit moment tegen de 500. Zij krijgen allemaal een uitnodiging voor de ledenvergadering. Het bestuur merkt wel op dat ongeveer de helft ver buiten Nijmegen woont, verspreid in het land, en zelfs een aantal in het buitenland.

De vraag, door de vertegenwoordiger van de Griekse gemeenschap, over de kosten van het gebruik maken van de Kapel wordt door het bestuur beantwoordt dat dit onderwerp niet ter vergadering wordt behandeld, maar reeds onderwerp van overleg is op bestuursniveau, maar op een later af te spreken tijdstip door het bestuur per brief wordt afgewerkt, zoals de Heer Wasilopoulos weet.

5. Rondvraag

Vraag 1: bericht in de Gelderlander over het bedrag dat Het Museum aan de Vereniging heeft betaald.

Antwoord: Dit bedrag is ter compensatie van de gemaakte kosten betreffende de naamstelling Het Valkhof.

Vraag 2: Betaald de vereniging huur aan de gemeente voor de kapel?

Antwoord: De vereniging betaalt geen huur aan de gemeente, de vereniging beheert alleen de kapel op basis van een eenvoudig beheerscontract.

Vraag 3: De naamstelling van de failliete Valkhofaffaire zou worden verkocht aan de opvolger. Het bestuur heeft reeds telefonisch aan de curator gemeld dat de naam gedeponereerd is bij het Octrooibureau en dat deze naam niet zomaar verkocht kan worden. Ook de huidige organisatoren van het festijn zijn hiervan mondeling op de hoogte gesteld. Een en ander zal ook nog schriftelijk aan hen worden medegedeeld.

Vraag 4: Waarom heeft het Octrooibureau geen actie ondernomen op de berichtgeving dienaangaande in de pers?

Antwoord: Het bestuur zal daarover contact opnemen met het bureau.

Sluiting officiële gedeelte van de ledenvergadering om 21:13 uur

6. Oproep deelname herdenking van keizer Otto II in Aken

Uitnodiging voor de herdenking van Keizer Otto III op 20 januari 2002 te Aken: dienst om 10.00 uur in de Domkerk. Vervoer vanuit Kleef via Nijmegen wordt misschien een oplossing voor het al te vroege vertrek.

Geïnteresseerden kunnen zich melden bij het bestuur.

Tevens worden de mensen van de Griekse gemeenschap uitgenodigd, gezien de Griekse afkomst van de vrouw van keizer Otto II.

7. Videopresentatie over 2 kastelen uit de Gemeente Wijchen

Inleiding van de videofilms van Jan van Huet en Willem Kattenberg door Jan van Huet. De weergave rond de kastelen Balgoij en Hernen was buitengewoon boeiend. Zowel beelden als commentaar werden door de aanwezige leden zeer gewaardeerd. In zijn inleiding ondersteunt Jan van Huet als amateur-archeoloog de uitgangspunten voor de herbouwwedachte van de vereniging. Tevens biedt hij spontaan aan om een soortgelijke documentaire over Het Valkhof te maken. Het bestuur is hiermee bijzonder blij en zal zeker nog op terugkomen op dit aanbod. Na dankzegging door de voorzitter werd de bijeenkomst besloten met de aanbidding van een presentje aan de inleider(s). Naast het couvert werd ook een tweetal Weve's aangereikt, waarop de Heer van Huet zich spontaan aanmeldde als lid van de vereniging. Rond 22:15 uur ging iedereen huiswaarts.